

Dr. Strenk Tamás

Tanárky Sándor emlékezete

A Magyar Hadtudományi Társaság legmagasabb elismerésének névadója: Tanárky Sándor mérnök őrnagy. A hadtudós akadémikus katonai pályafutása. Felvétele a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé. A magyar katonai szaknyelv megteremtésére irányuló erőfeszítései. Végző nyughelye a korabeli Pest városi katonai temetőben.

Tanárky Sándor hadtudós akadémikus, nyugalmazott császári-királyi mérnök őrnagy 1839. december hó 28-án hunyt el. Halálának tényleges időpontját a Pest belvárosi református egyházközség halotti anyakönyvi bejegyzéséből („1839. decemb.; halál napja 28.; temetés napja 30.”) ismerhetjük meg. Ugyanonnan tudjuk orvos: Lossainer doktor vezetéknevét is. Amint a Vasárnapi Újság 1878. évi 44. számában olvasható közleményből kitérünk, sírkőfeliratán szintén a valóságos időpontot („... 1830.ik télelő 28-án”) tüntették fel [4].

Számos, róla szóló írás azonban – sajnálatos módon – halálának napjaként december 29-ét említi. Az első téves időpontközlést Tanárky Sándor életét, munkásságát méltató *Necrolog*ban olvashatjuk, amely a Figyelmeztető című folyóirat 1840. évi első számának 16. oldalán jelent meg, és amelyet egy S. F. monogramot használó zsrnaliszta jegyzett [1]. (Ugyanakkor a *Jelenkor* folyóirat ugyanazon évi 2. számában [2] és a *Hírnök* című folyóirat 3. számában [3], a halálhírét közlő rövid híradásokban az időpont közlése helyes.)

A halál bekövetkezésének időpontjával összefüggő sajnálatos pontatlanság napjainkig végigkíséri a Tanárkyról szóló írásokat, amelyekben felváltva találkozhatunk a helyes és a téves dátummal. Sajnálatos, hogy a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában megjelent iratokban is időnként a téves időpont szerepel...

* * *

Tanárky befelé forduló természetű, leginkább a hivatásának, később a hadtudomány-nak élő katonameger volt. Olyan személyiség, aki „*polgári rendű papfiúból az őrnagysáig vívta fel magát*” – olvashatjuk a róla mondott akadémiai emlékbeszédben [13].

A birodalmi hadseregben magyar nemzetiségű tiszt csak viszonylag ritkán ért el őrnagyi rendfokozatot. Jellemző, hogy gróf Széchenyi István, a Magyar Tudományos Akadémia egyik létrehozója, miután többször is eredménytelenül próbálta elérni

őrnagyi előléptetését, 1826-ban kapitányként vált meg egyenruhájától [12]. Tanárky több hadtudós társa is nyugalmazott kapitány volt.

Elért rendfokozatát bizonyára mérnöki képesítésének is köszönhette. Eredetileg nem hadmérnök, hanem gyalogsági tiszt volt, de „... kadétként elvégezte a bécsi kétéves [...] mérnöki tanfolyamot” olvashatjuk A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 című életrajz-gyűjteményben. [14 III. p.1271.]

1835-ben Széchenyihez írt levelét *Tanárky mk. Őrnagyként* írta alá [15]; 1838-ban a Titoknokhoz intézett levelén az aláírás: *Tanárky nyug. Őrnagy* [21]. 1839. augusztus 15-én, Pesten keltezett, az MTA-nak szánt *Hivatalos jelentésének* aláírása: „*Tanárky mk. rendes tag*” [5]. Mérnöki képesítésére joggal lehetett büszke. Az 1800-as évek első évtizedeiben a hadseregnek még nem sok tisztje rendelkezett ilyen iskolázottsággal. Kiváló értője volt a katonapolitikának is, amint ez kitűnik *A hadtudományok az állodalmak, s különösen magyar hazánk fenntartására életbe ható fontosságáról* című akadémiai székfoglalójából [17].

1839. január 7-kén a *Tudós Társasághoz* intézett levelének bevezetőjében írja: „... bátorkodom elterjeszteni azon módszert, melynek zsinórmértékül vételét, a [...] »hadtudományi műszótár« készítése körül, czélszerűnek tartom”. A bevezető után a munkatervre vonatkozó részletes javaslat következik. Végezetül megállapítja, hogy „... Minden részletes s’ igen ritkán eléforduló műszavakat is befoglaló szótár készítéséről még most szó nem lehet”, mert az igen sok munkát és időt igényel [16]. 1839. augusztus 15-én, Pesten keltezett hivatalos jelentésében arról számol be, hogy „... egy hadtudományi műszótár’ szerkesztése, – félig elkészülve – munkában van nálam” [5].

A *Tudós Társaság* hadtudományi tagjai – köztük báró *Lakos János* vezérőrnagy – már 1831-től munkálkodtak a német katonai szakkifejezések magyar megfelelőinek összegyűjtésén, kialakításán. *Baritz György* mérnökkari alezredes az MTA megbízásából elkészítette a hadtudományi műszótár jelentős részét [14 I. p. 97]. A szótár megalakítására 1838-ban háromtagú bizottságot hoztak létre, melynek munkálkodásáról *Kiss Károly* kapitány a naplójában 1838. december 11-én így ír: „*Tanárky őrnagy és Szontágh kapitány akadémiai küldöttségben nálam voltak, délig együtt dolgoztunk*”, majd 12-én a hasonló értelmű bejegyzést megismétli [6 /3. p. 60.]

A több mint egy évtizedes közös munkálkodás eredményeként a *Hadi Műszótárt* végül *Kiss kapitány* bocsátotta közre 1843-ban. Előszavában írja: „*Addig is tehát, míg a’ magyar akadémia’ hadi műszótára napfényre jövenndhet, szükségesnek találtam egy ideiglenit, a’ közéletben csak a’ legszükségesebbekre szorított hadi műszótárt kicsinyben közrebocsátani.*”

* * *

A Tanárky személyéről szóló eddig megjelent írások mindössze legfeljebb annyit tartalmaznak, hogy halálát súlyos betegség okozta. Az anyakönyvi bejegyzésben az áll, hogy betegsége „*mellbéli vízkórság*”, mai nevén tüdővízenyő (ami persze tulajdonképpen tünet és nem betegség), és amit nagy valószínűséggel tüdőrák okozhatott. Kevésbé valószínű, hogy a betegsége tüdővész lett volna. Azzal ugyanis gyakori erős köhögés, esetleg véres köpet ürítése jár, ilyen tünetekről azonban nincs tudomásunk, bár betegségével kapcsolatos több írás is fennmaradt.

1839. augusztus 15-én, Pesten keltezett, a Magyar Tudományos Akadémiának szánt hivatalos jelentésében arról számolt be, hogy „... a’ mult évi nagy gyűlés ota

mostanig, – mennyire folytonos betegeskedésem, s' gyakori súlyos betegségem megengedték', folyamatosan dolgozott. „... Egyszersmind fájdalommal jelentem – folytatódik a beszámoló –, miképpen makacs betegségem a' gyógyszereknek nem akarván engedni, Orvosaim' tanácsára kénytelen vagyok lég változtatásban keresni könnynyülést; minélfogva holnap Kun Sz. Miklosra rándulok ki 4.-5 hetet ott töltendő.” [5]

Tudóstársa, Kiss Károly kapitány sűrűn látogatta. A Tanárkyval tartott kapcsolatról naplójának [6] közel 30 bejegyzése tanúskodik. Az egyre súlyosbodó betegség lefolyásáról, annak végső stádiumáról Kiss plasztikus képet nyújt. 1839 júliusában írja, hogy „Tanárky őrnagy beteges” [3 p. 36.]. December 18-án szomorúan azt rögzíti, hogy „... semmi reménységem életéhez.” [3 p. 61.]. 26-ai találkozásukról így emlékezik: „Nagyon megindultam halálos vonaglásban őt látni.” [4 p. 63.] 27-ei feljegyzése szerint „... még mindig a halállal küzdve találtam” [3 p. 63.]. Végül pedig 30-án: „Délután nagy szélvészben áthajóztam Tanárky Sándor őrnagy temetésére Budáról Pestre. Sok nép volt.”

A Figyelmeztető című folyóirat 1840/1. számában közölt, már idézett *Necrologjából* tudhatunk meg többet temetésének lefolyásáról: „Mult évi dec. 29-kén (Innen ered a téves időpont! – a szerző) vesztette el az academia hadtudományi rendes tagját, nyug. kir. Őrnagy Tanárky Sándort, egy tudományos műveltsége, szakbeli avatottsága, hazafi érzése, 's minden tekintetben tiszteletre méltó jelleménél fogva becsült férfit, díszét az intézetnek, mellynek munkásságát szentelte, barátjainak örömet. [...] Elhult tetemeit fényes hadi kar 's az academia helybeli tagjainak serege követte valóban még korai sírjához, miután Török Pál pesti ref. pred. koporsója felett megható lelkes beszéddel ünnepelte emlékezetét. Áldás hamvaira!” [1]

Temetése méltó külsőségek között az akkori Pest városi katonai temetőben történt. A temető a város vámvonalán kívül feküdt [4]. Sírkőfelirata: „TANÁRKY SÁNDOR CS. KIR. ŐRNAGY S A M. TUDÓS TÁRSASÁG A. TAGJA, ELHUNYT 1839.IK TÉLELŐ 28-án, ÉLETÉNEK 56-ik ÉVÉBEN MÉLYEN GYÁSZOLJÁK ŐT SZIVEKBEN ÖVÉI.” [4]

* * *

Az anyakönyv sok fontos ismeret tárháza. Ebből tudhatja meg az utókor Tanárky utolsó pesti lakásának helyét, amely a *Belső városrészben* (mai nevén a belvárosban), az *Ujvilág utcában* (ma Semmelweis utca) volt [7, 8]. A házsám sajnos nem deríthető ki. Sem az anyakönyvi bejegyzésben nem tüntették fel, sem a Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteményének lakcímgjegyzékében nem található. De nem található meg a Magyar Tudós Társasági Névkönyv fellelhető évfolyamaiban, az 1837-esbe és az 1838-asban sem. Ez utóbbi forrásból derül ki viszont, hogy a nyugdíjaztatásának időszakában, Győrött lakott (közelebbi cím nincs), majd 1838-ban Budára (Tabán, Fő-utca, Csekő-ház, 574.), s végül, 1839 nyarán a már említett utolsó lakhelyére költözött.

Győrben való lakásának az lehet a magyarázata, hogy a családi birtok a várostól délnyugati irányban 15 kilométerre levő Szemere (ma Győrszemere) [9] községben volt. Ott lakott leányukkal felesége, akivel évtizedesen külön éltek. Gyermekeiket – az 1815-ben született *Sándor Ferenc Gyulát* és az 1817-ben született *Jozefa Augusztát* – az erős lelkű asszony, leánynevén *Török Mária Terézia* nevelte. Felesége a leányukkal csak betegségének kezdeti időszakban költözött fel hozzá Pest-Budára, halála után mintegy fél évvel pedig a hölgyek visszaköltöztek Szemerére.

Szemere községben nem főnemesi uradalmak, hanem köznemesi birtokok voltak [9]. Tanárky neve – bár nemesi volta nem bizonyított – szerepel a szemerei nemesi összeírásokban [10].

Egyébként pedig Szemerén élt Augusztia leányuk jó barátnője, Meszlényi Terézia is, aki 1841-ben Kossuth Lajos felesége lett. A leányok levélben tartották a kapcsolatot [11].

* * *

Egy szűk évtizeddel Tanárky temetését követően a katonai temető s a mellette lévő tehénlegelő helyén új temető kialakítását kezdték meg [18]. A Kerepesi úti temető (amely valójában nem a Kerepesi út mentén van) 1849. április hó 1-jén nyílt meg.

Mint minden új temetőnél, úgy a Kerepesi útinál is előállott az a helyzet, hogy az emberek az oda való temetkezéstől idegenkedtek. Az új sírkert akkor még nagyon kívül esett a városon. Megközelítése is nehézkes volt: mocsaras mezőkön keresztül vezet, rendezetlen út szolgált csupán a közlekedésre.

A Kerepesi úti temetőt ma már nem tekinthetjük csupán Budapest temetőjének. Az időközben emlékhelyévé vált az egész nemzetnek, mivel utolsó évszázadunk nagyjainak hamvait őrzi, s ez által az egész magyarság kegyeletes zarándokhelye.

A *Vasárnapi Újság* 1878. évi 44. számának *A főváros régi temetői* című írásában Ballagi Aladár tollából arról olvashatunk: „... Ha a vámvonalon kívül, megkerüljük a várost, legközelebb a kerepesi temetőt érzük. Ez már egészen más képet nyújt, mint a felhagyott temető. Itt a sírkert nyomasztó tekintetét a művészet örökszép arczata enyhíti. [...] Nem célunk az egész temetőről hosszasan szólani. ... Csupán azon részéről szándékunk itt pár szóval megemlékezni, mely csak a minap boronáltatott el, hogy a régi sírok fölé újak domboruljanak. A régi katonai temetőt értjük, melyben egymás mellett nyugodtak: Tanárky Sándor cs. kir. Őrnagy s a m. tudós társaság a. tagja [...] Odébb báró Moltke Károly cs. k. altábornagy [...] pihent.” [4]

A Nemzeti Sírkert arculatának kialakításában jelentős szerepe lehetett *Vasvári Kovács József* színművésznek (1832–1894), aki elkészítette a temető tervrajzát [4]. Egyébként pedig a „nemzet funerátora” [20], a temetéssel járó ügyes-bajos dolgok alkalmi intézője volt, „magyar ruhájában [...] minden meghalt híres ember koporsója előtt vitte a keresztet vagy fejfát, utoljára a Kossuth temetésén.” [20]

* * *

Tanárky sírköve a katonai temető felszámolásakor feltehetően az enyészet martalékává lett. A felszámolásakor az illetékesek nem figyeltek fel arra, hogy a hősi halottak, kiérdemesült hadfiak között egy akadémikus, Tanárky Sándor is nyugszik. Megérdemelte volna, hogy földi maradványait, sírkövét áthelyezzék a katonai temető helyén létesült temetőbe, mely végül is nemzeti sírkertté vált.

Mint említettük, Tanárky sírjának, sírkövének a majdani Nemzeti Sírkertben való áthelyezéséről senki nem gondoskodott. Ennek magyarázata az is lehet, hogy az 1850-es években az Akadémia (a Tudós Társaság) nem prosperált, az özvegy vidéken élt, bizonyára betegesen, Augusztia leányuk (Tóth Dánielné) szintén vidéken és sorba szülte gyermekeit (összesen tízet) [11]. Gyula fiuk pedig a Kossuth-emigráció tagjaként Angliában tengődött [19].

A Magyar Hadtudományi Társaság Tanárky Sándor hadtudós akadémikus emlékezetére oszlopos emelvényre helyezett táblát helyezhetne el a nemzeti sírkert egyik főútvonalára mentén, mely az egykori katonai temető helyén húzódik. Elhelyezésének javasolható időpontja Tanárky születésének 230. évfordulója, 2014-ben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] S. F.: Necrolog, Figyelmeztető, 1840/1. sz. p.16.
- [2] Gyász hír, Jelenkor, 1840/2. p. 6.
- [3] Gyász hír, Hírnök, 1840/3. p. 1.
- [4] Ballagi Aladár: A főváros régi temetői. Vasárnapi Újság, 1878/44., p. 701–702.
- [5] T. S. : Hivatalos jelentés! Pest Aug 15-kén (1839). Régi Akadémiai Levéltár (RAL) 303/1839.
- [6] Kiss Károly naplója, OSZK kéziratár QH 2014/3–4.
- [7] Plan von Ofen und Pest, 1849. Szabó Ervin Könyvtár, Budapest gyűjtemény, BT19.
- [8] Ráday Mihály: Budapest teljes utcanév lexikona, 2003. p. 372, 438.
- [9] Győrszemere. Magyar Nagylexikon IX. p. 49.
- [10] Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára IV.A.6.j./5. Nemesi összeírások 1836. 177., a 132. számon (Sokoró Járásbeli Nemességnek Öszveírása. Szemerei Helységben)
- [11] Losonczi Tóth Árpád: Egy boldog menyasszony levelei. Meszlényi Terézia és Tanárky Augusztina levelezése. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győri Tanulmányok Füzetek 13. szám, 2008.
- [12] Széchenyi István gr., Magyar Nagylexikon XVI. p. 549–550.
- [13] Szontágh Gusztáv: Emlékbeszéd Tanárky Sándor rt. felett, A Magyar Tudós Társaság Évkönyve, V., 1842.
- [14] Tanárky Sándor (életrajza). A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825–2002, III. p.1271.
- [15] Tanárky levele Széchenyihez 1835-ben MTA K 208/172
- [16] Tanárky levele a Tudós Társasághoz, 1839. jan. 7. MTA K 839-5.
- [17] Székfoglaló (Tanárky Sándor), Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1842. (1838–1840) 5. köt. 2. osz. p. 226–240.
- [18] Károly Pál: A Kerepesi-úti Temető Költészete, 1934. A Kerepesi-úti temető. p.10–16.
- [19] A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója (1849–1866), Szépirodalmi Kiadó, 1961.
- [20] K. József (vasvári), Révai Nagy Lexikona XII. p. 92.
- [21] Tanárky levele a Titoknokhoz, 1838. Mart. 26. (nyilvántartási száma tisztázatlan! 303/71/1839?)